

JURISPRUDENȚĂ COMENTATĂ ȘI PROBLEME DE PRACTICĂ JUDICIARĂ

CZU: [341.645(4):341.231.14]:343.1

[https://doi.org/10.52277/1857-2405.2023.2\(65\).10](https://doi.org/10.52277/1857-2405.2023.2(65).10)

IMPACTUL JURISPRUDENȚEI CtEDO ASUPRA SOLUȚIONĂRII CAUZELOR PENALE

Armen OGANESEAN,
doctor în drept, procuror,
formator INJ
<https://orcid.org/0000-0001-7357-0141>

SUMAR

Prezentul articol este un studiu complex al aspectelor practice privind impactul jurisprudenței CtEDO asupra soluționării cauzelor penale. Lucrarea conține analiza aspectelor teoretice și practice ce vizează soluționarea chestiunilor procesuale prin apelare la practica Curții Europene a Drepturilor Omului, abordând în cadrul procesului penal importanța precedentului CtEDO și determinarea necesității de aplicare a acestuia. Articolul evidențiază importanța aplicării precedentului Curții Europene ca izvor de drept în cadrul procesului penal, fiind analizate premisele și consecințele aplicabilității jurisprudenței CtEDO.

Cuvinte-cheie: aplicabilitate, precedent, practică judiciară, jurisprudență, hotărâre, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, proces penal.

Introducere

Aplicarea de către instanțele judecătorești naționale a precedentelor Curții Europene a Drepturilor Omului constituie una din premisele fundamentale ale unui proces penal echitabil. Jurisprudența CtEDO este un mecanism extern eficient de dirijare a activității participanților la procesul penal național conform standardelor minime aferente protecției drepturilor și libertăților recunoscute de Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale.

Într-un stat de drept un loc major îi revine puterii judecătorești, care este chemată să reacționeze prompt la orice atentat la drepturile și libertă-

ECTHR JURISPRUDENCE IMPACT ON THE CRIMINAL CASES EXAMINATION

SUMMARY

In this article, we have realized a complex study of the practical aspects regarding the impact of ECtHR jurisprudence on the criminal cases examination. The paper contains analysis of the theoretical and practical aspects aimed to resolve procedural issues by referring to practice of the European Court of Human Rights, addressing importance of ECtHR precedent in criminal process and determining the purposes for its application. The article highlights importance of applying the precedent of the European Court as a source of law in the criminal process, analyzing premises and consequences of the applicability of ECtHR jurisprudence.

Key-words: applicability, precedent, judicial practice, jurisprudence, decision, European Court of Human Rights, criminal process.

țile omului. Temeiul juridic al rolului de garant al drepturilor omului atribuit puterii judecătorești îl constituie articolul 20 din Constituția Republicii Moldova, în care se regăsește dispoziția articolului 8 al Declarației Universale a Drepturilor Omului, conform căruia orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime [2, p.119-120].

Când pronunță o hotărâre, judecătorul trebuie să conștientizeze că rezolvă o speță, adresându-se nu doar părților, ci tuturor. Soluția sa poate avea un impact major pentru practica viitoare, nu doar pentru situația concretă a celor implicați. Numai realizarea unui grad de generalitate a hotărârilor va impune creșterea calității și gradului de previzibilitate a acestora [3, p.13].

În această ordine de idei, considerăm că aplicarea de către instanțele judecătorești naționale a

precedentelor Curții Europene a Drepturilor Omului devine o garanție a unei practici corecte și uniforme de interpretare și aplicare a normelor materiale și procedurale în cadrul procesului penal.

Conținutul de bază

Cadrul normativ intern precum și practica națională cunoaște o multitudine de situații când – fie în textul normativ, fie în decizia instanței ierarhic superioare – se impune aplicarea precedentelor CtEDO de către magistrații autohtoni. Cu titlu de exemplu, aducem prevederile art. 1 alin. (2) din *Legea nr. 87 din 21 aprilie 2011 privind repararea de către stat a prejudiciului cauzat prin încălcarea dreptului la judecarea în termen rezonabil a cauzei sau a dreptului la executarea în termen rezonabil a hotărârii judecătorești* [28, art. 1]. Norma citată stabilește că aplicarea și interpretarea termenelor din această lege se face prin prisma legislației naționale, a prevederilor Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale și a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului.

În unele situații, analiza cauzelor examinate de CtEDO denotă interpretarea și aplicarea eronată a normelor de drept interne de către instanțele judecătorești naționale, care nu au luat în considerare normele CEDO și practica Curții Europene a Drepturilor Omului. Dacă instanțele ar fi făcut acest lucru, încălcările ar fi putut fi înlăturate la nivel național, iar Republica Moldova nu ar fi pierdut la Curtea Europeană [1, p. 15].

În contextul studiului realizat, nu pot fi neglijate aspectele pozitive ale precedentului judiciar, impactul acestuia, ca izvor de drept, în coraport cu izvoarele tradiționale, recunoscute în statul nostru.

Legea trebuie să fie suficient de generală și de flexibilă pentru a putea cuprinde într-o situație-tip variatele ipoteze practice susceptibile de integrare în ipoteza ei, știut fiind că, totdeauna, problemele practice ale vieții juridice sunt mult mai prolifiche decât soluțiile legislative preelaborate. Totuși, paradoxal, legea trebuie să fie, totodată, și suficient de precisă, nu numai pentru a conferi previzibilitate, dar și pentru a preveni arbitrarul în interpretarea și aplicarea ei [20, p. 52]. În condițiile în care o normă legală nu este suficient previzibilă, judecătorul național este obligat să aprecieze, prin prisma jurisprudenței Curții Europene, dacă aplicarea acesteia nu contravine garanțiilor stabilite în Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale.

În hotărârea nr. 26 din 23.11.2010 [25], Curtea Constituțională a evidențiat că, în cauza *Guțu v. Moldova*, CtEDO a stabilit că expresia prevăzută de

lege nu presupune doar corespunderea cu legislația națională, dar, de asemenea, se referă și la calitatea acelei legislații.

Studiind jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, ajungem la concluzia: CtEDO recunoaște că instanțelor judecătorești naționale le revine competența de a interpreta legislația internă, în special – reguli de natură procesuală. Pentru realizarea acestei sarcini, este indispensabilă cunoașterea aprofundată a practicii Curții de la Strasbourg.

În continuare, vom examina cele mai importante aspecte ale aplicării jurisprudenței CtEDO de către instanțele judecătorești naționale și impactul acestora asupra soluționării cauzelor penale.

Judecarea cauzei în instanța de fond este a doua etapă de examinare a cauzei penale și cea mai importantă, deoarece în cadrul ei se cercetează nemijlocit, sub toate aspectele, probe prezentate de părți sau administrate la cererea acestora, inclusiv se audiază inculpații, părțile vătămate, martorii, se cercetează corpurile delictive, se dă citire rapoartelor de expertiză, proceselor verbale și altor documente, precum și se examinează alte probe prevăzute de Codul de procedură penală, în funcție de care instanța hotărăște asupra învinuirii înaintate inculpatului prin adoptarea unei sentințe de condamnare, achitare sau de încetare a procesului penal [31, p. 23].

Judecând cauza în fond, magistrații naționali aplică normele de drept material și procesual, calitatea cărora trebuie să corespundă cerințelor Convenției Europene precum și principiilor stabilite în practica Curții de la Strasbourg. Importanța examinării calității legii de către autoritățile publice ale Republicii Moldova a fost abordată în jurisprudența CtEDO în mai multe hotărâri pronunțate împotriva Republicii Moldova, de exemplu – în cauzele *Busuioc, Iordache, Guțu*. Conceptul respectiv a fost pe larg analizat și în practica Curții Constituționale.

Vom menționa că impactul jurisprudenței CtEDO asupra soluționării cauzelor penale este bine reflectat la capitolul realizării accesului liber la justiție. Având în vedere că accesul liber la justiție este una din garanțiile fundamentale protejate de art. 6 al CEDO, considerăm că este necesar să evidențiem importanța aplicării de către instanțele naționale a jurisprudenței CtEDO în domeniul asigurării accesului drept.

Analizând jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului referitoare la aplicarea practică a prevederilor art. 6 din Convenție, trebuie să remarcăm faptul că aceasta acoperă o categorie foarte largă și variată a problematicii specifice, corespunzătoare acestor prevederi [29, p. 7].

Caracteristic principiului liberului acces la justiție este că acesta nu-i un drept absolut. *Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale* admite stabilirea prin legislația internă a limitărilor dreptului de acces la o instanță judiciară, cu condiția ca limitările să nu afecteze dreptul în substanța sa, să urmărească un scop legitim, să existe un raport de proporționalitate între măsurile restrictive și scopul urmărit [26]. În speța *Ashingdane v. Regatul Unit* [5] s-a reținut că acest drept cere o reglementare din partea statului, reglementare ce poate varia în timp și spațiu, în dependență de nevoile comunităților.

Sub prisma jurisprudenței CtEDO, Curtea Constituțională a R. Moldova a stabilit că condiția impusă constant de jurisprudența Curții în aplicarea articolului 6, § 1 din Convenție cere ca limitările operate de către statele contractante să nu restrângă nejustificat accesul individului la un tribunal în măsura în care dreptul în discuție să fie afectat în chiar substanța sa [23].

În jurisprudența sa, Curtea Europeană a evidențiat de mai multe ori că, în vederea realizării dreptului la un proces echitabil, o deosebită importanță capătă aplicarea precedentelor CtEDO la etapa cercetărilor judecătorești.

Dreptul la un proces echitabil, în lumina Convenției, se bazează pe respectarea cu strictețe a principiilor fundamentale ale procesului judiciar: egalitatea armelor, contradictorialitatea, motivarea deciziilor, care semnifică tratarea egală a părților pe toată durata desfășurării procedurii în fața instanțelor de judecată, fără ca vreuna dintre ele să fie avantajată în raport cu cealaltă sau celelalte părți în proces, așa încât părțile să aibă posibilitatea de a-și susține punctul de vedere într-o așa manieră încât să nu fie puse într-o situație net dezavantajată una față de alta – regula stabilită de CtEDO în cauzele *Bulut v. Austria*, *Niderost-Huber v. Elveția ș.a.* [21, p. 23].

În cauza *Șarban v. Moldova* [16], Curtea Europeană a Drepturilor Omului a concluzionat că esența procesului echitabil s-ar reduce practic la zero, dacă instanțele, bazându-se pe legislația și practica națională, ar putea să trateze ca irelevante sau să nu ia în considerație fapte concrete invocate de părți. Această obligație se aplică în egală măsură atât hotărârilor prin care se soluționează fondul sau cererile în cadrul căilor de atac, cât și altor încheieri, cum ar fi, de exemplu, aplicarea măsurilor procesuale de constrângere.

Pentru a asigura desfășurarea procesului echitabil, instanțele naționale urmează să se conducă după practica Curții Europene, care conține multe soluții practice referitoare la realizarea principiului egalității armelor. În acest sens, instanța trebuie

să creeze condiții reale și accesibile, ca fiecare parte să aibă posibilitatea să-și expună poziția în mod obiectiv. Astfel, în cauza *De Haes și Gijssels v. Belgia* [7], CtEDO a menționat acordarea posibilității rezonabile de a-și pleda cauza în condiții care să nu situeze partea într-un dezavantaj substanțial față de partea adversă. În cauza *Saidi v. Franța* [13], Curtea reamintește că elementele de probă trebuie să fie în mod normal produse în fața acuzatului în ședință publică, în vederea unor dezbateri contradictorii, dar utilizarea declarațiilor obținute în faza anchetei preliminare și a instrucției nu intră neapărat în conflict cu § 3 d) și 1 din art. 6, sub rezerva respectării dreptului la apărare.

Dreptul la un proces echitabil nu are natură absolută. În speța *Rowe și Davis v. Regatul Unit* [12], CtEDO a subliniat că dreptul de a fi dezvăluite probele pertinente nu este absolut, dat fiind faptul că în oricare proceduri penale pot interveni interese competitive, precum securitatea națională, necesitatea de a proteja martorii acuzării contra represaliilor, protecția confidențialității metodelor de investigare a infracțiunilor de către forțele de ordine, care urmează a fi estimate în concurență cu drepturile recunoscute acuzatului. Într-o altă cauză, *Muşuc v. Moldova* [10], s-a stabilit că instanțele naționale au respins, în mod impropriu, cererea insistentă a reclamantului de a audia un martor sau, cel puțin, de a face cunoștință cu depozițiile acestuia, atunci când justificarea menținerii sale în stare de arest, în cursul urmăririi penale, o constituia supoziția că el va influența martorii.

Cercetarea probelor nu trebuie să fie limitată de timp. Totodată, instanța urmează să întreprindă măsuri ca părțile să nu facă abuz de drepturile acestora, tergiversând termenul rezonabil. Necesitatea respectării termenelor rezonabile ale procesului de judecată nu poate justifica limitarea altor drepturi, prevăzute în art. 6 din Convenția Europeană. Astfel, instanța nu ar trebui, sub pretextul respectării termenelor rezonabile în cadrul procesului de judecată, să refuze în cercetarea probelor necesare pentru o completă și corectă soluționare a cazului, care, pe cale de consecință, ar încălca principiul egalității armelor [27].

Judecând recurs ordinar, Colegiul penal lărgit al CSJ [17] a menționat că, în conformitate cu art. 26 alin. (3) Cod de procedură penală și jurisprudența CtEDO, sarcina probatoriului în ședințele de judecată în prima instanță și în instanță de apel revine acuzatorului de stat, în virtutea funcției lui procesuale. CtEDO, în hotărârea *Capcean v. Belgia*, a constatat că sarcina de a prezenta probe trebuie să revină acuzării.

În contextul principiilor degajate din jurisprudența Curții de la Strasbourg, este relevantă ana-

liza precedentelor care au tangență cu dezbaterile judiciare și dreptul părților de a pleda în fața instanței. Analizând caracterile dreptului la apărare, CSJ menționează că dreptul la un proces echitabil presupune, de asemenea, și o procedură contradictorie, sub aspectul dreptului unei părți în procesul penal de a lua cunoștință de observațiile sau susținerile făcute de cealaltă, precum și de a le discuta [24]. Analizând practica Curții Europene, găsim prevederi similare: De exemplu, în speța *Feldbrugge v. Olanda* [8], Curtea a decis că fiecărei părți procesuale trebuie să i se acorde în egală măsură posibilitatea de a asculta poziția adversă și de a prezenta obiecții la argumentele celeilalte părți. Ideea dată a fost abordată sub prisma jurisprudenței CtEDO și în doctrina de specialitate. Curtea Europeană demonstrează că ignorarea, intenționată sau nu, a argumentelor părților, inclusiv din cererile de apel și de recurs, echivalează cu încălcarea art. 6, § 1 din Convenție [1, p. 15].

Spre deosebire de partea acuzării care invocă vinovăția persoanei, judecătorul trebuie să se abțină de la formularea întrebării sau expresiei care ar pune la îndoială prezumția nevinovăției. În cauza *Popovici v. Moldova* [11], Curtea a reiterat că prezumția de nevinovăție este unul din elementele unui proces echitabil prevăzut de art. 6 din CEDO. Aceasta ar fi încălcat, dacă declarația unei persoane oficiale în privința unei persoane acuzată de o infracțiune penală reflectă opinia că ea este vinovată înainte ca aceasta să fi fost dovedit în conformitate cu legislația. În context, considerăm că practica existentă, atunci când judecătorul îl întreabă pe inculpat despre posibila pedeapsă pe care ar accepta s-o execute în cazul în care va fi condamnat, urmează a fi evitată.

În cauza *Allenet de Ribemont v. Franța* [4], Curtea Europeană a evidențiat obligația autorităților publice, inclusiv a judecătorilor, de a nu se pronunța în nici un fel asupra vinovăției persoanei în mod public până când aceasta nu devine demonstrată în condițiile art. 6 al CEDO. În cauza *Daktaras v. Lituania* [6], Curtea subliniază importanța pe care autoritățile trebuie să o acorde modului în care își formulează declarațiile pe care le fac cu privire la o persoană înainte ca aceasta să fi fost judecată și condamnată pentru săvârșirea unei infracțiuni.

În continuare, vom examina necesitatea respectării standardelor CtEDO la etapa deliberării și adoptării sentinței. În practica judiciară a instanțelor judecătorești din R. Moldova crește numărul actelor judecătorești care sunt pronunțate cu luarea în considerare sau, mai frecvent, cu invocarea directă a reglementărilor Convenției și a jurisprudenței Curții Europene. Acest fapt contribuie în mod esențial la pronunțarea unor hotărâri legale

și întemeiate. Totodată, numărul cazurilor în care se aplică normele Convenției, raportat la numărul total de acte judecătorești pronunțate, este destul de modest [1, p. 15].

Când judecătorul național selectează hotărâri de referință în vederea aplicării acestora speței cu soluționarea căreia este sesizat, el urmează să identifice problema de bază ridicată de cauza examinată și să aprecieze raționamentele instanțelor care au adoptat sentințele anterioare, pentru a determina similitudinile și diferențele între spețele precedente și cea actuală. Judecătorul național trebuie nu atât să cunoască circumstanțele cauzelor anterioare, cât să fie abil să aprecieze critic deducțiile altor instanțe pe marginea circumstanțelor invocate în spețe, doar astfel fiind posibilă efectuarea unei analogii jurisprudențiale coerente [30, p. 152].

O problemă constituie și faptul că invocarea normelor Convenției și a practicii CtEDO în actele judecătorești poartă deseori un caracter formal, fără a fi interpretate în contextul litigiului. Astfel, argumentarea prin prevederile internaționale pare să nu aibă legătură cu cazul și raporturile de drept concrete. Citarea elementară a Convenției nu garantează că actul judecătoresc, în esența sa, nu contravine acesteia [1, p. 15].

Experiența R. Moldova de a fi vizată cu violarea drepturilor omului la Curtea de la Strasbourg a evidențiat un șir de probleme de sistem, printre care una esențială a fost motivarea insuficientă a hotărârilor judecătorești. Potrivit jurisprudenței CtEDO, judecătorul, adoptând hotărâre de condamnare, este obligat să demonstreze toate circumstanțele referitor la vinovăția inculpatului, invocând soluții motivate.

În speța *Suominen v. Finlanda* [14], Curtea a menționat că o hotărâre motivată demonstrează că părțile au fost auzite în cadrul procesului penal și oferă posibilitatea ca această hotărâre să poată fi verificată în cadrul căilor de atac, iar persoanelor interesate – să pregătească o cerere de apel sau recurs. În jurisprudența sa, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a menționat de nenumărate ori că motivarea hotărârilor este un instrument important în asigurarea transparenței justiției și existența unui control social asupra acesteia, de exemplu, în cauza *Hirvisaari v. Finlanda* [9].

Tot cu titlu de exemplu aducem speța din practica națională, când Colegiul penal al CSJ [18], judecând admisibilitatea recursului în anulare, a menționat că motivarea hotărârilor de către instanțele naționale constituie o obligație impusă acestora și prin prevederile art.6 din Convenție. Făcând trimitere la hotărârile CtEDO – *Albina v. România* și *Boldea v. România* – Colegiul penal al CSJ [17] a

subliniat că, deși obligația instanțelor naționale de a motiva hotărârile pronunțate nu presupune existența unui răspuns detaliat la fiecare argument, noțiunea de proces echitabil presupune că instanța națională trebuie să examineze, în mod real, problemele esențiale care i-au fost supuse dezbaterei. Instanța de recurs, făcând trimitere la *cauza Kaufman v. Belgia*, a susținut că lipsa motivării unei decizii judiciare poate pune în pericol dreptul la un proces echitabil.

Instanțele naționale, sub prisma cauzei *Gurgurov v. Moldova*, au reținut: Curtea Europeană accentuează că în procesul de apreciere a probelor se aplică, în general, standardul de probațiune dincolo de un dubiu rezonabil [19]. În conformitate cu art. 385 alin. (4) CPP, dacă în cursul urmăririi penale sau judecării cauzei s-au constatat încălcări ale drepturilor inculpatului, precum și s-a stabilit din vina cui au fost comise aceste încălcări, instanța examinează posibilitatea reducerii pedepsei inculpatului – drept recompensă pentru aceste încălcări. În conformitate cu principiile generale unanim recunoscute și normele dreptului internațional, cu dispozițiile articolelor 1 și 34 din Convenția Europeană în interpretarea CEDO, în scopul restabilirii drepturilor omului și a libertăților încălcate, instanța de judecată urmează să stabilească faptul încălcării acestor drepturi și libertăți, reflectând circumstanțele constatate în actul judecătoresc [27].

În bogata sa practică, Curtea Europeană a abordat și natura juridică a pedepsei penale. Concluziile Curții privind natura degradantă a oricărei pedepse penale sub prisma art. 3 sunt extrem de importante. Curtea Europeană a reținut că, deși se poate spune că umilința, în mod natural, este inerentă oricărei pedepse, ar fi absurd să se susțină că pedeapsa judiciară, în general, din motivul elementului său obișnuit, sau aproape inevitabil, de umilință, este degradantă în sensul articolului 3 din Convenția Europeană. Articolul 3 din Convenția Europeană, interzicând expres pedepsele inumane și degradante, presupune o distincție dintre asemenea pedepse și pedepsele în general [22].

În final, **concluzionăm** că orice hotărâre pronunțată urmează a fi accesibilă și publică, cu excepțiile prevăzute de lege. În cauza *Sutter v. Elveția* [15], CtEDO a stabilit că norma procesuală de publicitate a hotărârilor nu trebuie în mod obligatoriu să capete forma unei lecturi în voce a hotărârii în cazul când hotărârea este publicată, înmănată sau expediată părților.

Cercetarea sub aspect teoretico-practic a impactului jurisprudenței CtEDO asupra soluționării cauzelor penale de către instanțele de judecată ne-a permis să formulăm un șir de concluzii.

Aplicând jurisprudența Curții Europene în activitatea sa, analizând cauzele constatării de către CtEDO a violării drepturilor și libertăților fundamentale, fiecare judecător urmează să studieze progresul făcut în înlăturarea acestor cauze și să determine pașii care urmează a fi întreprinși în continuare pentru a evita încălcări similare.

În vederea neadmiterii încălcărilor din categoria celor nominalizate în jurisprudența Curții Europene, se impune evidențierea diverselor laturi ale aplicabilității jurisprudenței CtEDO în cadrul procesului penal, ceea ce permite formularea unor propuneri de perfecționare a legislației în vigoare, reușindu-se sistematizarea diverselor instituții referitoare la implementarea jurisprudenței CtEDO în activitatea discreționară și dispozitivă a participanților la procesul penal.

Întru asigurarea unui proces echitabil, instanțele naționale urmează să se conducă de practica Curții Europene, care conține multe soluții concrete referitoare la realizarea principiului egalității armelor, accesului liber la justiție, dreptul la apărare etc. Analizând practica instanțelor judecătorești naționale, concluzionăm că există cazuri în care instanța ierarhic superioară apreciază soluția dată de instanța ierarhic inferioară sub prisma eventualelor constatări la CtEDO, menționând totodată, cu referire la practica Curții Europene, în ce mod urmează a fi înlăturată încălcarea, iar drepturile lezate – reabilitate.

La examinarea cauzelor penale, instanțelor judecătorești naționale le revine competența exclusivă de a interpreta legislația internă, în special regulile și principiile de natură procesuală, dar pentru realizarea acestei sarcini este indispensabilă cunoașterea aprofundată a practicii CtEDO.

Referințe bibliografice

1. Barbăneagră A. Ajustarea legislației penale și a procedurii penale la standardele CEDO – imperativ al timpului. În: *Justiția Constituțională în Republica Moldova*, 2009, nr. 2, p. 15.
2. Barbăneagră A., Hadârcă M. ș.a. *Drepturile omului în Republica Moldova*. Chișinău: Gardua-Art, 1998. 452 p.
3. Codruța L., Tițian D., Frăsie D. *Arestarea preventivă. Aprecierea pericolului social concret pentru ordinea publică: practică judiciară, hotărâri CEDO*. București: Hamangiu, 2009. 472 p.
4. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Allenet de Ribemont v. Franța*, hotărârea din 10 februarie 1995, nr. 15175/89.
5. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Ashingdane v. Regatul Unit*, hotărârea din 28 mai 1985, nr. 8225/78.

6. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Daktaras v. Lituania*, hotărârea din 10 octombrie 2000, nr. 42095/82.
7. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *De Haes și Gijssels v. Belgia*, hotărârea din 24 februarie 1997, nr. 19983/92.
8. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Feldbrugge v. Olanda*, hotărârea din 29 mai 1986, nr. 8562/79.
9. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Hirvisaari v. Finlanda*, hotărârea din 27 septembrie 2001, nr. 49685/99.
10. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Mușuc v. Moldova*, hotărârea din 06 noiembrie 2007, nr. 42440/06.
11. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Popovici v. Moldova*, hotărârea din 27 noiembrie 2007, nr. 289/04, 41194/04.
12. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Rowe și Davis v. Regatul Unit*, hotărârea din 16 februarie 2000, nr. 28901/95.
13. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Saidi v. Franța*, hotărârea din 20 septembrie 1993, nr. 14647/89.
14. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Suominen c. Finlandei*, hotărârea din 01 iulie 2003, nr. 37801/97.
15. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Sutter v. Elveția*, hotărârea din 22 februarie 1984, nr. 8209/78.
16. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Șarban v. Moldova*, hotărârea din 4 octombrie 04 octombrie 2005, nr. 3456/05.
17. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 24.06.2014. Dosarul nr. 1ra-850/2014.
18. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 16.01.2014. Dosarul nr. 4-1re-14/14.
19. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 19.03.2013. Dosarul nr. 1ra-48/13.
20. Deleanu I. „Accesibilitatea” și „previzibilitatea” legii în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curții Constituționale Române. În: *Dreptul*, 2011, nr. 8, p. 52-82.
21. Furdui S. Sintează de soluții motivate cu privire la judecarea recursului în cazul semnalării unui viciu fundamental în cadrul procedurii precedente, ce afectează hotărârea pronunțată. În: *Revista Națională de Drept*, 2012, nr. 5, p. 23-29.
22. Hotărârea Curții Constituționale nr. 18 din 04.07.2013 privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal nr. 985-XV din 18.07.2002 și Codul de executare nr. 443-XV din 24.12.2004, în redacția Legii nr. 34 din 24.05.2012 pentru completarea unor acte legislative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 182-185.
23. Hotărârea Curții Constituționale nr. 21 din 25.07.2013 pentru controlul constituționalității Hotărârii Parlamentului nr. 314 din 26.12.2012 privind eliberarea din funcție a unui judecător al CSJ. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 262-267.
24. Hotărârea explicativă a Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr. 11 din 24.12.2010: „Cu privire la practica aplicării legislației pentru asigurarea dreptului la apărare al bănuțitului, învinutului, inculpatului și condamnatului în procedură penală”.
25. Hotărârea Curții Constituționale nr. 26 din 23.11.2010 asupra excepției de neconstituționalitate a prevederilor alin. (6) art. 63 din Codul de procedură penală. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr. 235-240.
26. Hotărârea Curții Constituționale nr. 9 din 20.05.2008 asupra excepției de neconstituționalitate a prevederii pct. 3) alin. (1) art. 401 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 99-101.
27. Hotărârea explicativă a Plenului CSJ a RM nr. 3 din 09.06.2014: „Cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale CEDO”.
28. Legea privind repararea de către stat a prejudiciului cauzat prin încălcarea dreptului la judecarea în termen rezonabil a cauzei sau a dreptului la executarea în termen rezonabil a hotărârii judecătorești. Nr. 87 din 21 aprilie 2011. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2011, nr. 107-109.
29. Pătulea V. *Proces Echitabil: Jurisprudența comentată a Curții Europene a Drepturilor Omului*. București: I.R.D.O, 2007. 189 p.
30. Poalelungi M., Dolea I., Vîzdoagă T. ș.a. *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. 1192 p.
31. Serbinov I. ș.a. *Ghidul acuzatorului de stat*. Chișinău: Cartier, 2005. 135 p.

